

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Легкий О.М.

ORCID ID:0000-0001-8934-7390

кандидат педагогічних наук,

старший науковий співробітник відділу освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку

Інституту спеціальної педагогіки і психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України м.Київ, Україна

olegkij@ukr.net

Топузов М.О.

ORCID ID: 0000-0001-7890-5959

кандидат економічних наук,

старший науковий співробітник відділу освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку

Інституту спеціальної педагогіки і психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України м.Київ, Україна

miketopuzov@gmail.com

Кондратенко С.В.

ORCID ID:0000-0002-0896-6227

науковий співробітник відділу освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку

Інституту спеціальної педагогіки і психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України м.Київ, Україна

svetulya39.sk@gmail.com

Анотація. Сьогоднішні реалії життя в Україні, наявність воєнного стану, надали нових викликів у політичних, економічних та соціальних сферах країни, які призвели до реформування в системі освіти, особливо при організації освітнього корекційно-розвивального простору для дітей з особливими освітніми потребами. В сучасних закладах освіти освітній та корекційно-розвивальний процес перейшов у дистанційну та змішану форми з дистанційними, інноваційними та інтерактивними технологіями навчання.

Ключові слова: діти з порушенням зору, психофізичний розвиток, корекційно-розвивальний простір.

Abstract. The current realities of life in Ukraine, the presence of martial law, have presented new challenges in the political, economic and social spheres of the country, which have led to reforms in the education system, especially in the organization of educational correctional and developmental space for children with special educational needs. In modern educational institutions, the educational and correctional and developmental process has transitioned to distance and blended forms with distance, innovative and interactive learning technologies.

Keywords: children with visual impairment, psychophysical development, correctional and developmental space.

Вступ. В Україні збільшується чисельність дітей, які потребують додаткової соціальної допомоги, особливих освітніх умов щодо навчання та виховання. До груп таких дітей належать: діти з порушеннями психофізичного розвитку, з обмеженими можливостями здоров'я, діти із різних соціально вразливих груп, діти що зазнали психо-травмуючого досвіду під час військових дій.

Діти з порушеннями зору - це діти з особливими освітніми потребами (ООП), а тому знання специфіки їхнього психофізичного, соціального та особистісного розвитку необхідно кожному дорослому, що працює з цією категорією дітей. Слід зазначити, що кількість дітей з ООП зростає з кожним роком.

Ці діти, починаючи з перших місяців життя, потребують спеціальних заходів, спрямованих на формування у них механізмів компенсації порушень та їх соціально-психологічну адаптацію до умов сучасного життя (Костенко та ін.. 2020). На сучасному етапі розвитку інклюзивної освіти педагогам необхідно опановувати методи та способи організації психолого-педагогічного супроводу, розвитку та навчання дітей з ООП.

Відомо, що навіть незначних порушень зору процес розвитку пов'язані з появою відхилень у всіх видах пізнавальної діяльності і позначається на формуванні особистісної і емоційно-вольової сфер розвитку дитини. Порушення зору проявляється у зниженні загальної кількості інформації, що отримується від зовнішнього світу, у зміні її якості. Скорочення зорових відчуттів, сприйняття, уявлень у сфері чуттєвого пізнання обмежує можливості формування образів, уяви, пам'яті.

З погляду специфічних якісних особливостей розвитку слід в першу чергу зазначити формування психологічних систем, їх структур, зв'язків, функцій і відносин. Відбуваються якісні зміни системи взаємовідносин аналізаторів, виникають специфічні особливості у формуванні образів, понять, мовлення, у співвідношенні образного та понятійного у розумовій діяльності, у мобільності та орієнтації у просторі тощо. Значні зміни відбуваються у фізичному розвитку - в точності рухів, їх інтенсивності, стає специфічною хода та інші рухові дії (Костенко, 2018).

Отже, у дитини формується своя, дуже своєрідна психологічна система, якісно і структурно не схожа з жодною системою дитини із зором у нормі, оскільки вона включає в себе процеси, що знаходяться на різних рівнях розвитку через вплив на них первинного порушення, а також його компенсації з урахуванням створення нових альтернативних шляхів розвитку. Це показує, що і міжфункціональні зв'язки у

дітей із порушенням зору здійснюються теж інакше, своєрідно. Тому формування та розвиток психологічної системи безпосередньо пов'язане з роботою формування у дітей з ООП компенсаторних процесів, починаючи з раннього дитинства.

Таким чином, компенсація зорової недостатності за своєю суттю не є простим заміщенням одних функцій іншими, а є створенням на кожному етапі розвитку дитини нових складних систем зв'язків і взаємовідносин сенсорних, моторних, логічних структур, що дозволяють сприймати та досліджувати інформацію від зовнішнього світу для адекватного її відображення та поведінки відповідно до умов життя та діяльності, соціальних та моральних вимог.

Метою статті є висвітлення напрямів роботи з формування засад психолого-педагогічної готовності дітей з порушеннями зору до навчання, використання засобів корекції, ефективного використання освітнього простору, корекційно-розвивального освітнього середовища, оволодіння прийомами збереження психічного здоров'я.

Методи дослідження. У процесі роботи нами використовувались практично орієнтовані методи, спрямовані на формування знань та вмінь зі сприймання, вироблення навичок формування компенсаторних механізмів, вироблення навичок спілкування з оточуючими людьми.

Текст статті. Відомо, що з перших днів навчання в школі на перший план виступають ті сфери сприйняття, які безпосередньо впливають на процес навчання. Якщо говорити про зорове сприйняття, то тут важливими є константність сприйняття, певний рівень розвитку зорово-моторних координацій, зорово-просторове сприйняття та зорова пам'ять. В учнів з порушенням зору рівень розвитку пізнавальних та емоційно-вольових процесів знижений, внаслідок чого навчання ще більше ускладнюється.

У масовій школі досягнення високих показників ефективності формування компенсаторних механізмів можливе лише за умови проведення комплексної діагностики фактичного рівня психологічного розвитку дитини з ООП, а також розроблення ефективної системи психолого-педагогічного супроводу, розвитку, адекватної можливостям та потребам дітей із порушеннями зору.

Молодший шкільний вік є найбільш продуктивним для реалізації компенсаторних можливостей дітей з ООП, оволодіння не лише достатнім рівнем знань, умінь та навичок, а й формування спеціальних знань, способів орієнтації, комунікативних, мотиваційних та діяльнісних сторін особистості. Зважаючи на вищевикладене, проблема комплексного вивчення психологічного розвитку цієї категорії дітей в сучасних умовах як основи ефективного психолого-педагогічного супроводу є дуже актуальним.

Порушення зорової системи завдають величезної шкоди формуванню психічних процесів та рухової сфери дитини, її фізичному та психічному розвитку. Зорове сприйняття пов'язане з усією сенсорною системою людини, впливає на психофізичний розвиток дитини, формування емоційно-вольової сфери.

Провідним і визначальним фактором у разі порушення органу зору є організація ефективного психолого-педагогічного супроводу процесу розвитку дітей з порушеннями зору, що дозволяє розкрити потенційні можливості дітей, полегшити адаптацію до навчально-виховного процесу.

Адаптація стимульного матеріалу та психодіагностичних методик щодо дітей з порушеннями зору зумовлюється необхідністю чіткого і точного знання діагнозу захворювання та стану основних зорових функцій досліджуваної дитини: гостроти зору, колірного зору, характеру зору та ін., сприйняття дітьми навчального матеріалу і вимагає від педагога-психолога комплексної допомоги таким дітям.

У дітей із різними порушеннями зору, функцій зорового аналізатора спостерігаються відхилення в міжаналізаторних зв'язках. Порушення взаємодії між зоровими та іншими аналізаторами відбивається на всій сенсорній організації дітей із різними порушеннями зору, що може викликати відхилення у сферах логічного пізнання і практики (Легкий, 2014). Але це не призводить до незворотних патологічних змін у розвитку психіки дітей з різними порушеннями зору завдяки великій динамічності та пластичності в сенсорній організації.

Важливо те, що в компенсації різних порушень зору у дітей з віком велике значення має взаємодія їх відчуттів, з того що під впливом однієї аналізаторної системи підвищується чутливість іншої. Науковці у своїх дослідженнях відзначають

явище синестезії, при якому відчуття одного виду переходять у відчуття іншого виду - при впливі подразника однієї модальності відчуття, що виникає асоціативним шляхом викликає відчуття в іншій аналізаторній системі.

В даний час експериментально доведено, що втрачені зорові функції заміщуються переважно діяльністю тактильного та кінестетичного аналізаторів.

Основним видом відчуттів у дітей з різними порушеннями зору, як і раніше, залишається зір. При глибоких порушеннях зору має місце підвищення слухової чутливості внаслідок активнішої участі в психічній діяльності слухового аналізатора. Підвищення слухової чутливості дозволяє дітям з різними порушеннями зору успішно опановувати знання та реалізовувати їх на практиці.

Говорячи про інші відчуття, можна відзначити таке. Серед полісенсорних відчуттів у дітей із різними порушеннями зору виділяють шкірно-оптичне чуття, здатність шкірних покривів реагувати на світлові та колірні подразники. Цю здатність ще називають – феномен «шкірного зору». У структурі чуттєвого відображення дійсності порушення функцій зору ведуть до збільшення частки м'язово-суглобового чуття. Звичайно, повне відшкодування неповноцінності зорових функцій неможливе, оскільки, по-перше, шкірні і м'язово-суглобові відчуття відбивають в повному обсязі ознаки предметів, сприймаються на зір, по-друге, дотикове поле обмежено зоною дії рук і сприйняття протікає більш тривало, ніж зорове.

Активна участь «шкірного зору» у просторовій орієнтації дітей із різними порушеннями зору дає ефект сенсibiliзації. При випаданні функцій зорового аналізатора вібраційна чутливість, що виявляється у сфері просторової орієнтації дітей із різними порушеннями зору, отримує компенсацію.

Діти з різними порушеннями зору здатні на відстані відчувати наявність нерухомого предмета, що не видає звуків та інших сигналів.

Дослідження нюхової та смакової чутливості дітей з різними порушеннями зору показують деяке її підвищення щодо норми. Смак і нюх дітей із порушеннями зору сенсibiliзуються у процесі діяльності з орієнтацією у просторі, побутовими діями.

Таким чином, розвиток здатності тонко диференціювати зовнішні впливи, зростання рівня різних видів чутливості значно компенсують у дітей із різними порушеннями зору цей дефект у процесі їх просторової орієнтації та соціальної адаптації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що саме вчасне створення сприятливих умов для розвитку дитини з порушенням зору, збереження психічного здоров'я учнів з порушенням зору є основоположним чинником для досягнення цілей корекційного процесу: оптимізація соціальної ситуації для розвитку дитини з порушенням зору, позитивний емоційний стан, формування вольових процесів особистості.

Література

Костенко, Т. М., Довгопола, К. С., Легкий, О. М., Кондратенко, С. В. (2020). Виховання і розвиток дітей з порушеннями зору (Методичні рекомендації для батьків). Київ: ІСП НАПН України. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722338>.

Костенко, Т. М. (2018). Дитина з порушенням зору. (Інклюзивне навчання). Харків: Вид-во «Ранок».

Легкий, О. М. (2014). Формування ігрової діяльності дошкільників з порушеннями зору у процесі трудового виховання. Дитина із сенсорними порушеннями: розвиток, навчання, виховання. № 1(5). Київ.

Легкий, О. М. (2014). Трудове виховання дошкільників з порушеннями зору. Київ: ІСП НАПН України. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/11350>.